

โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ประเภทย่านชุมชนเก่า ในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก

เอกสารเผยแพร่

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า

ธันวาคม ๒๕๕๕

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

รายชื่อคณะกรรมการกำกับดูแลโครงการ

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑. นางดวงมาลย์ สิ้นธุวนิช	ประธานกรรมการ
๒. นางสุพิทย์พร บุนนาค	กรรมการ
๓. นายเศกสิทธิ์ ภู่อำมี	กรรมการ
๔. นางสุกัลยา ปิ่นพะจันท์	กรรมการ
๕. นางสาวมณฑนา ศิริวรรณ	กรรมการและเลขานุการ

คณะผู้ศึกษา

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

อาจารย์ปुरुณ ขวัญสุวรรณ	สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง
อาจารย์ ดร.ปนายุ ไชยรัตนานนท์	สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง
อาจารย์ ดร.สักรินทร์ แซ่ภู	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.ณัฐวุฒิ อิศวโกวิทวงศ์	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
อาจารย์ ดร.เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์	มหาวิทยาลัยมหิดล
นายมนต์ทวี จิระวัฒน์ทวี	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
นางสาวพรรณนิภา ปิณฑวนิช	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
นายรักเกียรติ ตีตพิณ	
นางสาวธนกานต์ สิทธิ	
และคณะนักวิจัยจากศูนย์วิจัยบูรณาการภาพพื้นที่และสังคม มหาวิทยาลัยศรีปทุม	

คำนำ

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มอบหมายให้ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ดำเนินโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า ในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก การศึกษาในทุกชั้นตอนได้ผ่านการพิจารณาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นต่างๆ ทั้งจากคณะกรรมการและจากชุมชนในพื้นที่ได้นำมาปรับปรุงรายงานการศึกษาให้มีความสมบูรณ์เหมาะสม

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นหน่วยงานหลักที่มีภารกิจในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของประเทศ พิจารณาแล้วเห็นว่า เพื่อเป็นการคงคุณค่าความสำคัญของย่านชุมชนเก่าซึ่งนับเป็นศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์ ที่ควรได้รับการบริหารจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จึงกำหนดโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่าขึ้น เพื่อหาแนวทางรักษา ฟื้นฟูเอกลักษณ์ ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และ สนับสนุนประชาชนในบริเวณย่านชุมชนเก่าให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเชิงวัฒนธรรมควบคู่กันไปกับการอยู่อาศัยได้อย่างเหมาะสม

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ธันวาคม ๒๕๕๕

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า

๑. การกำหนดตัวชี้วัด และเกณฑ์สำหรับประเมินมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า

๑.๒ ปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดตัวชี้วัด

นิยามและประเภทของย่านชุมชนเก่า วิเคราะห์ถึงลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน และการเกิดขึ้นของพื้นที่ที่มีลักษณะของย่านชุมชนเก่า รวมไปถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน ระบบนิเวศ ชาติพันธุ์ แหล่งทรัพยากร เช่น ลุ่มน้ำ ทุ่ง ที่ราบ หุบเขา ป่าไม้ ทะเล เป็นต้น โดยได้กำหนด นิยามย่านชุมชนเก่า เป็นกรอบที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

นิยาม

ย่านชุมชนเก่า หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพที่แสดงออกถึงลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน/ก่อกำเนิดที่แตกต่างกันตามบริบทแวดล้อม ทั้งที่เป็นเมืองหรือในพื้นที่ชนบท มีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน/ก่อกำเนิดดังกล่าวต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งประจักษ์ได้จากทั้งสภาพทางกายภาพที่โดดเด่น เช่น โครงสร้างของชุมชน ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์แวดล้อม และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ประเพณี และกิจกรรมของชุมชน ประกอบควบคู่กันอย่างเหมาะสม ภายใต้บริบทสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง (Built Environment) และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment)

ประเภทของย่านชุมชนเก่า

สำหรับในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก สามารถจัดประเภทของย่านชุมชนเก่า จากการศึกษาดูเอกสาร การลงสำรวจสภาพพื้นที่ และนำมาวิเคราะห์ ได้ดังนี้

๑. **ชุมชนริมน้ำ** เป็นย่านชุมชนที่ยึดเอาลำน้ำในการตั้งถิ่นฐาน อาจประกอบไปด้วยตัวตลาดและส่วนบ้านเรือนพักอาศัย มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับสภาพที่ตั้งและประโยชน์ใช้สอย รวมไปถึงองค์ประกอบในเชิงระบบนิเวศลำน้ำ พืชพันธุ์ และระบบการผลิตเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย
๒. **ชุมชนรถไฟ** เป็นย่านชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางรถไฟ หรือการขยายตัวของย่านชุมชนเดิมที่เกิดจากการเข้ามาของสถานีรถไฟ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นย่านการค้า หากเป็นสถานีที่ผ่านชุมชนขนาดใหญ่หรือเป็นชุมทาง มักจะมีกลุ่มสถาปัตยกรรมเกี่ยวเนื่องกับรถไฟที่มีลักษณะเฉพาะ
๓. **ชุมชนตลาด/การค้า** เป็นย่านชุมชนที่มีกิจกรรมหรือเคยมีกิจกรรมด้านการค้าเป็นหลัก มีลักษณะความเป็นย่านตลาดของเมือง หรือของชุมชนในละแวก อาจประกอบไปด้วยพื้นที่ค้าขายรวม เช่น ตลาดสด และส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรมประเภทเรือนแถวหรือห้องแถวค้าขาย
๔. **ชุมชนหมู่บ้าน** เป็นพื้นที่หมู่บ้านในบริเวณชนบท มีลักษณะเป็นชุมชนพื้นที่ถิ่น ประกอบไปด้วยกลุ่มบ้านเรือนที่สะท้อนลักษณะของท้องถิ่น มีบริเวณบ้าน ลาน และเส้นทางสัญจรเป็นองค์ประกอบของชุมชน และมีความสัมพันธ์กับบริบท

แวดล้อมในเชิงระบบวิถีชีวิต มีลักษณะการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพสูง

๕. **ชุมชนประมง/เกษตร** เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งทำมาหากิน แหล่งทำการผลิต ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นอาจอยู่ไกลจากพื้นที่ของชุมชนออกไป มีพื้นที่ที่เป็นจุดเปลี่ยนถ่าย เช่น แพลทฟอร์ม ท่าเรือ หรือพื้นที่ที่ต้องใช้เพื่อจัดการผลผลิตนั้น เช่น ลานตากข้าว ที่ตากปลา ที่แกะหอย เป็นต้น
๖. **ชุมชนชาติพันธุ์** เป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มการตั้งถิ่นฐานจากการที่มีความเป็นชาติพันธุ์ร่วมกัน ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนที่อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากประเทศข้างเคียง โดยนำเอาสัมภาระทางวัฒนธรรม องค์ความรู้ ภาษา ประเพณี ความเชื่อต่างๆติดตัวมาด้วย แต่มีรูปแบบของการปรับตัวทั้งลักษณะกายภาพของชุมชน และทางด้านสังคมกับบริบทที่ใหญ่กว่าแต่ยังคงเอกลักษณ์เฉพาะบางอย่างเอาไว้ ชุมชนลักษณะนี้จะมีความโดดเด่นในเชิงองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ

รูปที่ ๑ ชุมชนริมคลองอัมพวา จ.สมุทรสงคราม เป็นตัวอย่างชุมชนริมน้ำ เป็นย่านชุมชนที่ยึดเอาลำน้ำในการตั้งถิ่นฐาน อาจจะไปประกอบไปด้วยตัวตลาดและส่วนบ้านเรือนพักอาศัย มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับสภาพที่ตั้งและประโยชน์ใช้สอย รวมไปถึงองค์ประกอบในเชิงระบบนิเวศลำน้ำ พืชพันธุ์และระบบการผลิตเข้ามาเกี่ยวเนื่องด้วย

รูปที่ ๒ ย่านชุมชนเจ็ดเสมียน จ.ราชบุรี เป็นตัวอย่างชุมชนรถไฟ เป็นย่านชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางรถไฟ หรือการขยายตัวของย่านชุมชนเดิมที่เกิดจากการเข้ามาของสถานีรถไฟ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นย่านการค้า หากเป็นสถานที่ผ่านชุมชนขนาดใหญ่หรือเป็นชุมทาง มักจะมีกลุ่มสถาปัตยกรรมเกี่ยวเนื่องกับรถไฟที่มีลักษณะเฉพาะ

๖ โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่าในพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันออก

รูปที่ ๓ ย่านชุมชนเก่าหนองบัว จังหวัดจันทบุรี เป็นตัวอย่างชุมชนตลาด/การค้า เป็นย่านชุมชนที่มีกิจกรรมหรือเคยมีกิจกรรมด้านการค้าเป็นหลัก มีลักษณะความเป็นย่านตลาดของเมือง หรือของชุมชนในละแวก อาจประกอบไปด้วยพื้นที่ค้าขายรวม เช่น ตลาดสด และส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรมประเภทเรือนแถวหรือห้องแถวค้าขาย

รูปที่ ๔ บ้านขอม แดบอำเภอบางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นตัวอย่างชุมชนหมู่บ้าน เป็นพื้นที่หมู่บ้านในบริเวณชนบท มีลักษณะเป็นชุมชนพื้นถิ่น ประกอบไปด้วยกลุ่มบ้านเรือนที่สะท้อนลักษณะของท้องถิ่น

รูปที่ ๕ ชุมชนประมงที่บางตะบูน จ.เพชรบุรี เป็นตัวอย่างชุมชนประมง/เกษตร เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งทำมาหากิน แหล่งทำการผลิต ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นอาจอยู่ไกลจากพื้นที่ของชุมชนออกไป

รูปที่ ๔.๖ ชุมชนไทพวน ที่บ้านมะขามล้ม จ.สุพรรณบุรี เป็นตัวอย่างชุมชนชาติพันธุ์ เป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มการตั้งถิ่นฐานจากการที่มีความเป็นชาติพันธุ์ร่วมกัน โดยนำเอาสัมภาระทางวัฒนธรรม องค์ความรู้ ภาษา ประเพณี ความเชื่อต่างๆติดตัวมาด้วย ชุมชนลักษณะนี้จะมีความโดดเด่นในเชิงองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ

ทั้งนี้ จากชนิดประเภทของชุมชนที่กล่าวมา สามารถมีลักษณะร่วมกันได้ เนื่องจากแนวทางในการระบุเกิดจากการพิจารณา องค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ โครงสร้างชุมชน สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ มุมมอง และองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ ได้แก่ กิจกรรม ความหมาย ประเพณี ความทรงจำ ไปพร้อมๆ กัน ภายใต้บริบทของการตั้งถิ่นฐานทั้งที่ร่วมกันและแตกต่างกัน โดยมีหลักในการพิจารณาพื้นที่ที่เข้าข่ายความเป็นย่านชุมชนเก่าอันควรอนุรักษ์ โดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณา รวมไปถึงองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ อันเป็นองค์ประกอบเสริม ภายใต้บริบทที่ตั้ง (Setting) ของย่านชุมชนเก่านั้นๆ ดังนี้

๑) การพิจารณาลักษณะทางกายภาพที่เป็นองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ อาคาร (รูปแบบ ความหนาแน่น และความสูง) สถาปัตยกรรม และองค์ประกอบที่สำคัญอื่นๆ อันได้แก่ ช่วงระยะเวลาของการตั้งถิ่นฐาน (life span) ซึ่งทำให้เกิดองค์ประกอบทางกายภาพที่ต่างยุคสมัยกัน แต่สร้างคุณค่าโดยรวมให้แก่ย่านชุมชนเก่า ลักษณะของภูมิทัศน์และระบบที่โล่งว่าง การดำรงอยู่ของกิจกรรมทางการค้าและวัฒนธรรม การใช้ที่ดิน การครอบครองที่ดิน เป็นต้น โดยมีหลักการพิจารณา ได้แก่

- **ลักษณะโครงสร้างของชุมชนยังคงอยู่** ได้แก่ เส้นทางสัญจร (path) เส้นทางน้ำ ถนนสายหลัก ถนนสายรอง ตรอก ซอย ทางเดิน ที่รวมกิจกรรม (node) ลาน ช่วง แยก ลักษณะของกลุ่มอาคารที่สะท้อนลักษณะโครงสร้างของชุมชน ได้แก่ การวางตัวของกลุ่มอาคารตึกแถวเก่าในย่านการค้าเก่า การวางตัวของกลุ่มเรือนพักอาศัยในย่านชุมชนหมู่บ้าน ที่มีความสัมพันธ์กับเส้นทาง และระบบที่ว่าง เป็นต้น
- **ลักษณะโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมยังคงอยู่** ได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถอ้างอิงถึงยุคสมัยแห่งการก่อกำเนิด และลักษณะสำคัญของย่านชุมชนเก่านั้นเอาไว้ได้ เช่น อาคารตึกแถวเก่า บ้านคหบดีเก่า เรือนทรงไทยเดิมเก่า เรือนพื้นถิ่นศาสนสถานเก่า โดยถึงแม้ว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวจะมีการปรับเปลี่ยนซ่อมแซม หรือมีลักษณะสถาปัตยกรรมที่ต่างยุคสมัยอยู่ร่วมกันแต่ยังคงสะท้อนให้เห็นลักษณะโดดเด่นทางศิลปสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้

- **ลักษณะทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศธรรมชาติในย่านชุมชนเก่า** ได้แก่ ภูมิทัศน์และทัศนียภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของเมือง และส่งเสริมบรรยากาศ/สภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชนเก่า และบริเวณโดยรอบ เช่น พืชพันธุ์พื้นถิ่นและระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องเนื่อง ทั้งระบบนิเวศเมือง นิเวศวัฒนธรรม และนิเวศธรรมชาติ จินตภาพของเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของที่หมายตาของชุมชนเก่ากับโครงข่ายของเส้นทางและธรรมชาติ
- **ลักษณะความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมุมมอง** ได้แก่ การรักษาภาพมุมกว้างของย่านชุมชนเก่าเอาไว้ การรักษาเส้นขอบฟ้าของเมืองที่ไม่ทำลายลักษณะที่สำคัญของย่านชุมชนเก่า และรวมไปถึงการรักษาพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของภูมิสัญลักษณ์ที่สำคัญของย่านชุมชนเก่า เป็นต้น

๒) การพิจารณาลักษณะขององค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ ที่ส่งเสริมลักษณะทางกายภาพที่เป็นลักษณะหลักที่มองเห็นได้ด้วยสายตาอันเป็นประจักษ์ของการดำรงอยู่ของย่านชุมชนเก่า โดยองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของกิจกรรม ผู้คน และการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ โดยมีหลักการพิจารณา ได้แก่

- **ลักษณะของกิจกรรมในย่านชุมชนเก่า** ซึ่งอาจจะเป็นกิจกรรมดั้งเดิมที่สืบทอดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น กิจกรรมการค้าขายของย่านการค้าเก่า กิจกรรมในการประกอบอาชีพที่ผูกพันกับสภาพแวดล้อมเช่น การทำนา ประมง หรือ เป็นกิจกรรมใหม่ที่เข้าไปอยู่ในลักษณะทางกายภาพเดิมเพื่อที่จะทำให้เกิดการใช้งานของ

ย่านชุมชนเก่ากับลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมปัจจุบัน เช่น กิจกรรมเพื่อการรองรับการท่องเที่ยว กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ เป็นต้น

- **ลักษณะทางความหมายทางประวัติศาสตร์ของย่านชุมชนเก่า** โดยที่ย่านชุมชนเก่านั้นยังคงมีหน้าที่ในทางความหมายเชิงประวัติศาสตร์อยู่มากน้อยเพียงใด เช่น ความเป็นย่านการค้าแห่งแรกของเมือง ความเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในอดีต เป็นต้น

- **การสืบปฏิบัติทางขนบประเพณี** โดยขนบประเพณีเหล่านั้นได้สืบปฏิบัติอยู่ในย่านชุมชนเก่านั้นๆมาอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีการถือศีลกินผัก ประเพณีการแข่งขันเรือ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นต้น

- **ความทรงจำ** โดยเฉพาะความทรงจำของผู้คนต่อการดำรงอยู่ของย่านชุมชนเก่านั้นๆ ความสัมพันธ์กับวัยเด็กของคนในชุมชน การจดจำถึงช่วงสำคัญของการเปลี่ยนแปลงหรือเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้ เหตุการณ์น้ำท่วม การก่อสร้างที่มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ เช่น การตัดถนน สะพาน เป็นต้น

๓) การพิจารณาลักษณะของบริบทที่ตั้ง (Setting) บริบทที่ตั้งของย่านชุมชนเก่า หมายถึงถึงทั้งบริบทแวดล้อมที่ตั้งทั้งทางธรรมชาติและที่มนุษย์สร้าง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการคงอยู่หรือพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่ย่านชุมชนเก่าเหล่านี้จะต้องเผชิญและผ่านประสบการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งมีผลโดยตรงต่อย่านชุมชนเก่าทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

เนื่องจากการดำเนินการในพื้นที่ชุมชนซึ่งมีผู้คนในฐานะพลเมือง/ประชาชนอาศัยอยู่ จำเป็นจะต้องพึงระวังในเรื่องของการรุกรอนสิทธิของประชาชน เสรีภาพ และการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังต้องทำการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ที่ทำกิน แหล่งทรัพยากร โดยเฉพาะเรื่องน้ำ ประกอบด้วยการศึกษา และผลักดันให้เกิดข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เหมาะสม โดยเฉพาะในพื้นที่นาร่อง สำหรับในส่วนของต่างประเทศ จะศึกษาตรวจสอบ

กฎบัตรนานาชาติที่เกี่ยวข้อง ที่มีความทันสมัยและเหมาะสมกับสถานการณ์ ในกระแสปัจจุบัน โดยเฉพาะ Vienna Memorandum ว่าด้วย Historic Urban Landscape ที่ให้ความสำคัญเมืองเก่า/ย่านชุมชนเก่าในฐานะที่เป็น ผลจากการซ้อนทับกันทางประวัติศาสตร์ของคุณค่าและคุณลักษณะทาง วัฒนธรรมและธรรมชาติ มากกว่าการเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ (historic centre) หรือกลุ่มอาคาร (ensemble) ซึ่งมีบริบทกว้างครอบคลุม ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สันฐานของพื้นดิน น้ำ และลักษณะทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างทั้งที่มีมาในอดีตและที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน โครงสร้าง พื้นฐานของเมือง พื้นที่โล่งและสวน รูปแบบการใช้ที่ดินและการวางผัง การ รับรู้และความสัมพันธ์กับทัศนียภาพเมือง และองค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงกิจกรรมและค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรม รูปแบบทางเศรษฐกิจ และมิติทางด้านมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพซึ่งมี ความเกี่ยวเนื่องกับความหลากหลาย และเอกลักษณ์ ประเด็นเหล่านี้สะท้อน ให้เห็นออกมาในเอกสารในที่ประชุมของ ICOMOS เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔ The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas ที่เน้นใน เรื่องประเด็นการเปลี่ยนแปลง (Aspect of Changes) ในทุกมิติ ตั้งแต่ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง สิ่งแวดล้อมทางสังคม และกับ มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ

๒. มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า (สำหรับองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในการประเมินคุณค่าความสำคัญและ ความพร้อมของท้องถิ่นในการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่า)

๒.๑ ปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดตัวชี้วัด

นอกจากแนวคิด ทฤษฎี ยังมีปัจจัยที่ได้นำมากำหนดตัวชี้วัดอีก ได้แก่ นิยามของย่านชุมชนเก่า ประเภทของย่านชุมชนเก่า ลักษณะทางกายภาพที่เป็นองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น โครงสร้างชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ลักษณะทางภูมิทัศน์ ระบบนิเวศ กิจกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความหลากหลายและความแตกต่างของย่านชุมชนเก่า เป็นต้น

การกำหนดจึงต้องเหมาะสมกับบริบทชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน และมีความสัมพันธ์ต่อบริบทที่ใหญ่กว่า เช่น เมือง สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และเอื้อให้เกิดกระบวนการปรับตัว เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม โดยรักษาบูรณภาพ (Integrity) ไว้มากกว่าการรักษาหรืออนุรักษ์ความแท้ (Authenticity) ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว ควรพิจารณาคุณค่าที่ไม่ใช่กายภาพประกอบกันเป็นองค์รวม เพื่อให้ท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าของย่านชุมชนเก่า การดำรงอยู่ขององค์ประกอบกายภาพและที่ไม่ใช่กายภาพ ที่อยู่ร่วมกันภายใต้บริบทแวดล้อม รวมไปถึงความพร้อมของชุมชนและท้องถิ่นต่อแนวทางการบริหารการจัดการเพื่อนำไปสู่แผนอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่า

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. **มาตรฐานด้านคุณค่าความสำคัญและกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่า** หมายถึง มาตรฐานที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นย่านชุมชนเก่า โดยมีดัชนีที่บ่งชี้ถึงความเป็นย่านชุมชนเก่า ได้แก่ ดัชนีด้านคุณค่าความสำคัญและองค์ประกอบทางกายภาพ ซึ่งมาตรฐานนี้เป็นมาตรฐานหลักที่จะทำให้ทราบว่าชุมชนนั้น เข้าข่ายเป็นย่านชุมชนเก่าหรือไม่ ซึ่งถ้าเข้าข่ายเป็นย่านชุมชนเก่าแล้ว สิ่งที่จะตามมาคือ การอนุรักษ์ และบริหารจัดการ เพื่อให้ชุมชนนั้นคงอยู่อย่างยั่งยืนท่ามกลางการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป
๒. **มาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า** หมายถึง มาตรฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของย่านชุมชนเก่า โดยมีดัชนีบ่งชี้ ได้แก่ ดัชนีด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และดัชนีด้านความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งมาตรฐานด้านคุณภาพนี้จะทำให้ทราบว่าย่านชุมชนเก่านั้นมีความสมบูรณ์ของย่านอยู่ในระดับใด
๓. **มาตรฐานด้านการบริหารจัดการย่านชุมชนเก่า** หมายถึง มาตรฐานที่แสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนของย่านชุมชนเก่า โดยมีดัชนีบ่งชี้ ได้แก่ ดัชนีด้านความพร้อมของท้องถิ่น และการมีส่วนร่วม ซึ่งมาตรฐานสนับสนุนนี้จะทำให้ทราบว่าย่านชุมชนเก่านั้นมีกระบวนการที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของย่านหรือไม่อย่างไร

ซึ่งมาตรฐานด้านคุณภาพและมาตรฐานด้านการบริหารจัดการนี้ จะเป็นตัวบ่งชี้ที่จะทำให้ทราบว่าแนวทางในการดำเนินการให้เกิดความยั่งยืนของย่านและการบริหารจัดการ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า มีแนวทางในการดำเนินการอย่างไร

วิธีในการได้มาซึ่งมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่าของแต่ละชุมชน คือ แต่ละชุมชนประเมินจากมาตรฐานด้านกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่า มาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า และมาตรฐานด้านการบริหารจัดการย่านชุมชนเก่า โดยในแต่ละมาตรฐานจะมีดัชนี ตัวชี้วัดและเกณฑ์ในการประเมิน โดยประเมินจากมาตรฐานหลัก ได้แก่ มาตรฐานด้านกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่าก่อน เพื่อทราบว่าเป็นย่านชุมชนเก่าหรือไม่ หลังจากนั้นเมื่อเป็นย่านชุมชนเก่าแล้ว จึงประเมินมาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า และมาตรฐานด้านการบริหารจัดการย่านชุมชนเก่า ซึ่งเป็นมาตรฐานสนับสนุน เพื่อทราบความสมบูรณ์ของย่านนั้นว่าวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความสัมพันธ์กับภายนอก และความพร้อมของท้องถิ่นในการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่านี้ไว้ มีมากน้อยเพียงใด

ซึ่งภายหลังจากการประเมินทั้งมาตรฐานหลักและมาตรฐานสนับสนุน จะเห็นได้จากตัวชี้วัดว่า ตัวชี้วัดใดที่ย่านชุมชนเก่านั้นยังไม่ผ่านเกณฑ์ ตัวชี้วัดนั้นจะเป็นแนวทางหรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นตัวชี้ให้ผู้นำชุมชน ผู้บริหารท้องถิ่น ตลอดจนผู้อยู่อาศัยในย่านชุมชนเก่านั้นดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวชี้วัดนั้น

โดยลักษณะของการประเมิน จะไม่เป็นลักษณะให้ค่าคะแนน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีความพยายามของนักอนุรักษ์ในการประเมินคุณค่าของเมืองเก่าในเชิงปริมาณด้วยการใช้ค่าคะแนน เป็นความพยายามในการประเมินคุณค่าตามหลักวิทยาศาสตร์ ตรวจสอบได้ เพื่อที่จะให้เกิดการยอมรับผลของการประเมินในวงกว้าง อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของธนาคารโลก^๑ ได้ให้ความเห็นว่า หากเปรียบเทียบการประเมินคุณค่าเมืองเก่าหรือสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ ระหว่างวิธีเชิงคุณภาพกับวิธีเชิงปริมาณในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาแล้ว การประเมินคุณค่าด้วยวิธีเชิงปริมาณมีแนวโน้มที่จะได้รับการ

^๑ Serageldin, I. (1999) *Very Special Places: The Architecture and Economics of Intervening in the Historic Cities*, Washington DC: The World Bank.

ยอมรับน้อยกว่า ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการให้ค่าคะแนนคุณค่าในด้านต่างๆยังต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญของผู้ประเมินในการวิเคราะห์ให้ค่าคะแนน อีกทั้งคะแนนดังกล่าวยังทำให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างสถาปัตยกรรม หรือชุมชนเก่า หมู่บ้าน หรือพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ยุติธรรมในการเปรียบเทียบคุณค่าของวัฒนธรรมที่ต่างกัน

๒.๒ มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า

มาตรฐานด้านคุณค่าความสำคัญและกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่า

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ด้านคุณค่าความสำคัญและองค์ประกอบทางกายภาพ	๑. คุณค่าความสำคัญ (Significance) และบูรณภาพ (Integrity) ของย่านชุมชนเก่า	มี/ไม่มี ลักษณะของการดำรงอยู่ของคุณค่าทั้งมรดกวัฒนธรรมกายภาพและมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ เป็นบูรณภาพ (Integrity) ในเชิงระบบองค์รวม สามารถอ้างอิงการดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวได้ในชุมชนนั้น
	๒. ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชน (Developed Structure) ของย่านชุมชนเก่า	มี/ไม่มี ลักษณะโครงสร้างของชุมชนในการตั้งถิ่นฐาน เช่น กลุ่มอาคาร เส้นทาง ถนน ตรอก ซอย ลานน้ำหลัก ลาน ทำน้ำ สะพาน เป็นต้น
	๓. องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม	มี/ไม่มี ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็นทั้งรูปลักษณ์ภายนอก และพื้นที่ว่างภายใน ที่แสดงออกมาในลักษณะกลุ่มอาคาร โครงสร้าง ปริมาตรที่ว่าง สัดส่วน วัสดุ สี และองค์ประกอบตกแต่ง

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ด้านคุณค่า ความสำคัญและ องค์ประกอบทาง กายภาพ	๔. เทคนิคและวัสดุในการก่อสร้าง	มี/ไม่มี การคงไว้ซึ่งวัสดุก่อสร้างที่เหมาะสม วิธีการก่อสร้าง และรูปแบบที่เหมาะสม
	๕. องค์ประกอบและลักษณะเด่น ทางภูมิทัศน์	มี/ไม่มี ลักษณะทางภูมิทัศน์ที่แสดงออกถึงการตั้ง ถิ่นฐานของชุมชน เช่น ลาน กลุ่มต้นไม้ ใหญ่ ทางน้ำ บ่อน้ำ ป่าชุมชน หรือภูมิ ทัศน์วัฒนธรรม เช่น ทุ่งนา นาเกลือ เป็น ต้น
	๖. องค์ประกอบและลักษณะเด่น ทางภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)	มี/ไม่มี องค์ประกอบชุมชนที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ ทั้งที่มนุษย์สร้างและธรรมชาติ เช่น หอคอย หอนาฬิกา สะพาน อาคารสำคัญ ต้นไม้ เนินสูง เป็นต้น
	๗. องค์ประกอบและลักษณะเด่น ด้านมุมมอง	มี/ไม่มี ลักษณะสำคัญด้านมุมมอง กรอบภาพ เส้นขอบฟ้า ที่เน้นให้เห็นถึงภาพรวมของ ชุมชน

มาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
๑. ด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิต	๑. องค์ประกอบและลักษณะเด่น ทางกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Intangible aspects)	มี/ไม่มี กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม ภูมิ ปัญญา ภาษา และสิ่งเกี่ยวเนื่องทาง วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของ ชุมชน และมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ อดีต และยังคงกิจกรรมนั้นอยู่ ถึงแม้ว่ามี การปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมปัจจุบัน
	๒. สถานที่ในการดำรงกิจกรรมทาง วัฒนธรรม	มี/ไม่มี พื้นที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น พื้นที่การผลิต พื้นที่ทรัพยากร พื้นที่ แสดงออกทางวัฒนธรรม พื้นที่ค้าขาย พื้นที่พบปะ เป็นต้น
	๓. ผู้สืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรม	มี/ไม่มี “คน” ซึ่งเป็นเจ้าของและผู้สืบสาน วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่ ไม่ใช่กายภาพนั้นๆ เช่น ประชาชนชาวบ้าน ช่างฝีมือ ครู พระ เป็นต้น
	๔. ความหมายและความทรงจำของ ย่านชุมชนเก่า	มี/ไม่มี ความหมายและความทรงจำอยู่ในสำนึก ของผู้คนในชุมชน และอาจมีการ ถ่ายทอดถึงคนรุ่นใหม่
	๕. กิจกรรมที่สนับสนุน ชีวิตประจำวัน	มี/ไม่มี กิจกรรมที่ตอบสนองการใช้ ชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านตัดผม พื้นที่ พักผ่อน พื้นที่เกี่ยวกับการสัญจร ท่ารถ ท่าเรือ เป็นต้น
	๖. การใช้พื้นที่สาธารณะ (Public space)	มี/ไม่มี การเปิดโอกาสให้ผู้คน ได้ใช้พื้นที่ สาธารณะในชุมชนได้อย่างทั่วถึง รวมไปถึง ถึงการเอื้อให้เกิดพื้นที่/กิจกรรมของ ชุมชนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

๒๐ โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า
ในพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันออก

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
๑. ด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิต	๑. องค์ประกอบและลักษณะเด่น ทางกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Intangible aspects)	มี/ไม่มี กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม ภูมิ ปัญญา ภาษา และสิ่งเกี่ยวเนื่องทาง วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของ ชุมชน และมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ อดีต และยังคงกิจกรรมนั้นอยู่ ถึงแม้ว่ามี การปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมปัจจุบัน
๒. ด้านความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อม ภายนอก	๑. ประโยชน์ใช้สอย (Functions) ของย่านชุมชนเก่าต่อเมือง	มี/ไม่มี ประโยชน์ใช้สอยและบทบาทต่อเมือง เช่น ยังมีความเป็นตลาด กิจกรรมค้าขาย ย่านพักอาศัยของผู้คน ย่านที่เป็นจุดรวม ของการสัญจร เป็นต้น
	๒. ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยรอบ	มี/ไม่มี เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศทาง ธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานและการ เปลี่ยนแปลงจากการพัฒนายังอยู่ใน ระดับที่เหมาะสม มีแหล่งผลิตและแหล่ง ทำกินร่วมอยู่กับสภาพแวดล้อม เป็นต้น

มาตรฐานด้านการบริหารจัดการย่านชุมชนเก่า

ดัชนี	ตัวชี้วัด	เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
๑. ด้านความพร้อมของท้องถิ่น	๑. การจัดทำแผนของท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู	มี/ไม่มี การจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาย่านชุมชนเก่าในระดับท้องถิ่น โดยอาจไม่เป็นแผนโดยตรงต่อการอนุรักษ์ แต่เป็นแผนเพื่อพัฒนาคุณภาพคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนก็ได้
	๒. แผนงานทางด้านประเพณีวัฒนธรรม	มี/ไม่มี แผนการจัดการที่เกี่ยวข้องกับฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน รวมไปถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน
	๓. แผนพัฒนาเมือง/ท้องถิ่น	มี/ไม่มี การจัดทำผังเมือง ผังชุมชน ที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าของย่านชุมชนเก่า
	๔. แผนการป้องกันความเสี่ยง/ภัยพิบัติ	มี/ไม่มี แผนการป้องกันความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อการสูญสลายของคุณค่าของชุมชน ทั้งจากธรรมชาติและจากมนุษย์
	๕. การจัดทำข้อมูลของย่านชุมชนเก่า	มี/ไม่มี การสำรวจ จัดทำทะเบียน จัดทำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของย่านชุมชนเก่า
๒. ด้านการมีส่วนร่วม	๑. การจัดตั้งองค์กรชุมชน	มี/ไม่มี องค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของผู้คนในชุมชน
	๒. การมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม	มี/ไม่มี การจัดกระบวนการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนทั้งด้านกายภาพและสังคมโดยการมีประชาคมเข้าไปมีส่วนร่วม
	๓. การสร้างความตระหนักรู้ (Awareness raising activities)	มี/ไม่มี การให้ข้อมูลข่าวสาร ให้ความรู้ การสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของชุมชน
	๔. การนำข้อเสนอของชุมชนไปใช้ในการวางแผนท้องถิ่น	มี/ไม่มี การใช้ความคิดเห็นและข้อเสนอของชุมชนในการจัดทำแผน/งบประมาณในการพัฒนาชุมชน

๒๒ **โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่าในพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันออก**

๓. การประเมินความเสี่ยงและภัยคุกคาม

อย่างไรก็ตาม คณะอนุกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ได้มีข้อเสนอถึงการประเมินและการจัดการความเสี่ยงต่อการสูญสลายของคุณค่าของย่านชุมชนเก่าในลักษณะต่างๆด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่มีการประเมินคุณค่าในลักษณะการให้ค่าคะแนน เพื่อมาจัดลำดับความสำคัญของย่านชุมชนเก่าในลักษณะต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น แต่ก็ควรจะมีการพิจารณาถึงความเสี่ยงและภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ โดยพัฒนาเกณฑ์อีกชุดหนึ่งขึ้นมาประกอบกัน โดยผู้ศึกษาได้มีแนวทางสำหรับการพิจารณาการประเมินความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อคุณค่าด้านต่างๆของย่านชุมชนเก่า เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ในการประเมินเพื่อนำไปสู่การดำเนินการเฝ้าระวังความเสี่ยงและภัยคุกคามที่จะเกิดขึ้นต่อย่านชุมชนเก่าได้ ดังนี้

๑. ความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อคุณค่าความสำคัญ เช่น การเกิดแนวโน้มของการพัฒนาที่จะลดทอนคุณค่าด้านหนึ่งด้านใด หรือการขาดการใช้งาน ความต่อเนื่องของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าด้านหนึ่งด้านใดของย่านชุมชนเก่าในเชิงบูรณภาพ (Integrity) ไม่ว่าจะเป็น ด้านกายภาพ ด้านที่ไม่ใช่กายภาพ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของบริบทสิ่งแวดล้อม

๒. ความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรม โครงสร้างของชุมชน กรรมสิทธิ์ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงด้านภูมิทัศน์

๓. ความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในการดำรงอยู่ของกิจกรรมทางวัฒนธรรม การขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น การหายไปของภาษาที่ใช้ในการสื่อสารกันภายในกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

๔. แนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า

การประเมินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า จะต้องเป็นการประเมินที่เรียบง่าย ที่ระดับท้องถิ่นสามารถทำได้ เป็นลักษณะการประเมินและนำเสนอจากล่างขึ้นบน โดยอาศัยเครือข่ายของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น ทำการวิเคราะห์ ประเมินร่วมกับองค์กรส่วนท้องถิ่น โรงเรียน และผู้รู้ของท้องถิ่น เพราะจากประสบการณ์ที่ผ่านมา บุคลากรในท้องถิ่นจะมีข้อมูลและรู้ข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน และการเปลี่ยนแปลงที่ดีที่สุด ได้มีการศึกษาว่ามาตรการในการอนุรักษ์ชุมชนต่างๆ ควรให้คนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งผู้อยู่อาศัยจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม การอนุรักษ์จะเป็นโอกาสในด้านเศรษฐกิจภายในชุมชน ทำให้เกิดการจ้างงาน สร้างรายได้ โดยมีพื้นฐานบนเทคโนโลยีดั้งเดิม วัสดุที่หาได้ในชุมชนและทรัพยากรบุคคลในชุมชนนั้น โดยมีวิธีการสร้างการมีส่วนร่วม โดยให้ท้องถิ่นดำเนินการด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆที่เหมาะสม กล่าวคือ

๑. การมีส่วนร่วมผ่านการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ เนื่องจากการขาดจิตสำนึกจะทำให้ขาดการตระหนักถึงคุณค่า และนำไปสู่การปล่อยปะละเลย ไม่ดูแลรักษาสมบัติวัฒนธรรมของตนเอง ในการสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นในชุมชนสามารถทำได้ดังนี้
 - การให้ข้อมูลผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ แผ่นพับ หนังสือ การจัดทำเว็บไซต์ และการจัดทำศูนย์ข้อมูล เป็นต้น
 - การให้การศึกษาแก่ชุมชนอย่างทั่วถึง ทุกวัย ทุกเพศ ทุกอาชีพ เช่นการจัดนิทรรศการต่างๆ

- ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรม
ในชุมชน (Community Mapping)

- สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เหมาะสมกับการ
แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการสร้างความร่วมมือ สร้างเครือข่ายระหว่าง
องค์กรชุมชนอื่น และองค์กรส่วนท้องถิ่น

๒. การมีส่วนร่วมชุมชนโดยการกระจายผลประโยชน์ เช่น การท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรมที่นำผลประโยชน์มาสู่พื้นที่อนุรักษ์ได้อย่างมาก ผลประโยชน์นี้ต้อง
กระจายสู่ชุมชนอย่างทั่วถึง เพื่อสร้างความแน่นแฟ้นให้เกิดขึ้นภายในชุมชน
และเล็งเห็นถึงคุณค่าในการดูแลรักษาพื้นที่มากขึ้นเช่นกัน

๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ผู้อยู่อาศัยใน
ชุมชนต้องมีความรู้ความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น มี
ความรู้ด้านการอนุรักษ์ รู้จักแผนการอนุรักษ์ และพัฒนา รวมถึงผลกระทบ
ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เป็นต้น

๔. การมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการกระจายอำนาจ คือ ชุมชนสามารถบริหาร
จัดการการอนุรักษ์ได้ด้วยตนเอง โดยปฏิบัติให้สอดคล้องกับข้อกฎหมายที่
กำหนดไว้

บทบาทหน้าที่หลักของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ควรจะเป็นไปในลักษณะช่วยเหลือให้กลไกในระดับท้องถิ่นนั้น
สามารถเคลื่อนต่อไปได้ เช่น ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องให้
เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของย่านชุมชนเก่า เช่น ย่านชุมชนเก่าที่มีลักษณะ
ทางกายภาพสถาปัตยกรรมน้ำ (เช่น ชุมชนย่านถนนการคำ ชุมชนย่านถนน
ยมจินดา จ.ระยอง ชุมชนหนองบัว จ.จันทบุรี) อาจประสานกับกรมศิลปากร
สถาบันการศึกษาที่สอนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ให้ดำเนินการเก็บข้อมูล
และดำเนินการประเมินที่ละเอียดขึ้น ย่านชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจของชุมชน

ระบบการผลิต วิถีชีวิตของชุมชนนำ (เช่น ชุมชนไทพวนบ้านมะขามล้ม จ.สุพรรณบุรี ชุมชนริมคลองลาดชิด จ.พระนครศรีอยุธยา หรือชุมชนประมงบริเวณชายฝั่งภาคกลางตอนใต้และทางภาคตะวันออก) ก็ควรมีการประสานเรื่องการตลาดของผลผลิต กลไกในเชิงการค้า หรือย่านชุมชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมนำ (เช่น กลุ่มชุมชนไทดำ ลาวเวียง กลุ่มชุมชนชาติพันธุ์) ก็ต้องประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นอย่างเหมาะสม ยืดหยุ่น ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงได้

เป้าหมายสุดท้ายต้องลงกลับไปหน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ย่านชุมชนเก่า ที่จะต้องมีแผนซึ่งไม่ซับซ้อนที่ส่งเสริมกายภาพไปพร้อมกับการส่งเสริมให้ระบบชุมชนเคลื่อนต่อไปได้ สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน เป็นแผนซึ่งแก้ปัญหาด้านคุณภาพชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นก่อน เพราะจากการตรวจสอบแผนท้องถิ่นหรือนโยบายที่ลงไปจากระดับกลางที่ผ่านมา ทำให้ท้องถิ่นต้องดำเนินงานในเป้าหมายที่ยาก เช่น แผนงานอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน มากกว่าที่จะทำแผนฟื้นฟูด้านคุณภาพชีวิต ที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชน และผู้คนที่เข้มแข็งซึ่งจะทำให้สร้างฐานที่มั่นคงในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างเต็มตัวได้ต่อไป

กองทุนรักษาสีงแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสีงแวดล้อม
๒๐/๑ ซอยพืบูลวัฒนา ๗ ถนนพระรามที่ ๒
สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐